

МАҚСУДА ЭГАМБЕРДИЕВА ИЖОДИДА РУҲИЙ КЕЧИНМАЛАР ТАЛҚИНИ (“КЕЧИККАН МАКТУБЛАР” ТЎПЛАМИ МИСОЛИДА)

<https://doi.org/10.70728/phil.v05.i04.124>

Саидакбарова Муқаддас Муҳаммадраҳимовна
Асқарова Муножат
Қўқон ДУ

Аннотация: Қўқон адабий муҳити адабий ҳодиса сифатида шаклланишига мана қарийб уч асрдирки ўзига хос ижодкорларини адабиёт оламига тақдим қилиб келмоқда. Шундай ижодкорлардан бири Мақсуда Эгамбердиева адабий муҳит силсиласининг кейинги давр вакиласи сифатида қалам тебратиб келмоқда.

Калит сўзлар: Қўқон адабий муҳити, Мақсуда Эгамбердиева, “Кечиккан мактублар” тўплами, лирик олам, руҳий кечинмалар

INTERPRETATION OF SPIRITUAL EXPERIENCES IN THE WORK OF MAKSUDA EGAMBERDIYEV (ON THE EXAMPLE OF THE COLLECTION “LATE LETTERS”)

Saidakbarova Muqaddas Muhammadrahimovna
Askarova Munozhat
Kokand DU

Abstract: The Kokand literary environment has been forming as a literary phenomenon for almost three centuries, presenting its own unique creators to the world of literature. One of such creators, Maksuda Egamberdiyeva, is writing as a representative of the next era of the literary environment.

Keywords: Kokand literary environment, Maksuda Egamberdiyeva, collection “Late Letters”, lyrical world, spiritual experiences

Қўқон адабий муҳити адабий ҳодиса сифатида шаклланишига мана қарийб уч асрдирки ўзига хос ижодкорларини адабиёт оламига тақдим қилиб келмоқда. Шундай ижодкорлардан бири Мақсуда Эгамбердиева адабий муҳит силсиласининг кейинги давр вакиласи сифатида қалам тебратиб келмоқда.

Танишув. Қўқонда ўзига хос бир анъана шаклланиши бу ҳатто миллий тус олаётгандек. Мазкур адабий муҳит вакиллари билан бир қатор Қўқоннинг бошқа йўналиш зиёлилари ва аҳолиси иштирокида деярли ҳар ойда бир навоийхонлик анжуманларини ўтказиб турадилар. Мазкур анжуман Алишер Навоий ижодидан

баҳрамандлик кайфияти билан бир каторда шаҳар ижодкорлари ва зиёлиларининг бир маънода илмий-ижодий алоқа мактаби вазифасини ҳам ўтайди. Шундай анжуманларнинг бирида шоира Мақсуда Эргашова билан танишиб қолганмиз. Бир кун телефоним қўнғироғи жириглаб қолди, Мақсуда Эргашова: "...Сизни ихчамгина бир тадбиримизга таклиф қилмоқчи эдим, вақт қилолсангиз. "Кечиккан мактублар" номи билан шеърларимиз тўплами чоп этилган эди, шуни тақдимотини ташкиллаштираётган эдик...". Табиийки, мен бу таклифни қабул қилдим. Кун келиб, тақдимотга келдим, тадбир шоира айтгандек "ихчамгина" эмас, файзли бир китобхонлар даврасидаги каттагина илмий-маънавий мажлис эди.

Мақсуда Эргашева. Фарғона вилояти Данғара туманида 1955 йил 14 мартда таваллуд топган. 1977 йили Тошкент Давлат Университетининг ўзбек филологияси факультетини тамомлаган. Кейинги даврда

1980-1981 - й.й. Қўқон адабиёт музейида кичик илмий ходим

1981-1987 - й.й. Фарғона вилоят "Коммуна" газетасида мухбир

1987-1990 - й.й. Фарғона тўқимачилик комбинатида радиоэшиттириш редактори

1990-1992- й.й. Фарғона вилоят ижроия қўмитаси умумий бўлими ии- тоифа мутахассиси

1992-1993- й.й. Фарғона вилоят хокимияти умумий бўлими ии- тоифа мутахассиси

1993-1996 -й.й. Қўқон шаҳар меҳнат биржаси бош мутахассиси

1996-1997-й.й. Қўқон шаҳар 4- мактаб-интернатида тарбиячи

1997- 2003-й.й. Қўқон шаҳар 4- мактаб-интернатида ўқитувчи

2003-2005- й.й. Қўқон политехника КХК да ўқитувчи

2005-2006-й.й. Қўқон шаҳар 37- маҳаллада маслаҳатчи

2006-2007-й.й. "Ниҳол" газетасида мухбир

2007-2009 й.й. Қўқон Муқимий хужра-музейида кичик илмий ходим лавозимларида фаолият юритган. Бир нафар ўғил фарзанди бор.

"Кечиккан мактублар" тўплами билан танишув. Тўпламни қўлимга олиб диққатимни илк торгани унинг сарлавҳаси бўлди, "нима учун тўплам номи "Кечиккан мактублар" деб номланган?". Тўплам билан танишиш жараёнида бунинг жавобини топдим. Мазкур тўплам Мақсуда Эгамбердиеванинг ёшлик даври ижод намуналаридан тартиб топган яъни 1971 йилдан токи 2013 йилгача вақт оралиғидаги шеърлари хроникал тизимда қарийб ярим асрлик 200 дан ортиқ (214 та) бармоқ ва аруз вазнида битилган "кечиккан мактублар"ни ўз ичида жамлаган эди. Тўплам Ўзбекистон Ёзувчилар уюшмаси Фарғона вилояти бўлими ҳомийлигида "Ижод нашр" нашриётида (2025 йил) 100 нусхада чоп этилган. 244 саҳифадан иборат. Тўплам дизайни ўзига хос, шеърларга ишланган оқ - қора

тасвирли суратлар ёзувчи руҳий оламига сайр қилиш имкониятини тасвирли кўринишда тақдим этади. Тўпламга филология фанлари доктори, профессор Ҳамидулло Болтабоев сўзбоши ёзиб, муносабат билдириши ижодкор шеъиятининг қийматидан дарак беради.

Шоира лирик оламига назар. Тўпламга киритилган шеърлар тартиби қатъий хроникага амал қилган ҳолда икки катта бўлимга ажратиб тақдим этилган: “Ёруғ дунё ўйлари” ва “Ёлғизлик, гултожим” деб номланган бўлакларда. Мазкур номли ажратилиш бир маънода шоира ижод маҳсулининг руҳиятини белгилаб, унинг мавзу кўламига ишора беради. Шоиранинг ёшлик давр шеърияти “Ёруғ дунё ўйлари” деб номланган бўлимда жамланиши, табиийки ёш, ҳали яшамоклик деган имтиҳонли дунё ҳаётига энди қадам босиб кириб келаётган, қалби ёрқин ва порлоқ орзулар билан лиммо-лим ватанпарвар, муҳаббат тухфаларидан умидвор гўзал ёш қизнинг қалб олами иншолари куллийети эканлигидандир. Мазкур бўлимдан жой олган шеърлар нафақат ёрқин руҳият ранглар жилваси, балки унда ижодкор услубининг ўзига хослиги билан ҳам фарқлидир.

Тўпламга киритилган биринчи шеърга эътибор қаратамиз. Шеър тавсифий лирика маҳсули бўлиб, унда баҳор фасли картинаси чизилган. Ўша анъанвий баҳор, ўша янгиланиш мавзуси. Аммо диққатни ўзига тортадиган бир ўрин - “дала” образи.

Ёш далалар кўкида

Тиниқиб борар баҳор.

Бинафшанинг кўксиди

Етилади навбаҳор.

“Дала” образи ижодкорлар томонидан яшил, келинчак, гулга бурканган, она сифатли, бепоян, кадрдон ватан каби маъноларда ҳар турли сифатлар билан сифатланган. Одатда “дала” образи асосан “Ватан” образи билан ёндош ифода топади. Мақсуда Эргамбердиева “дала” образини талқин этишда ўзига хос бир ёндошув берганки, бу ижодкор топилмаси сифати бошқа бир ижодкорларда кузатилмаган жиҳат - далаларга “ёш далалар” дея, мурожаат қилиб, унга бошланиш ва тугалланиш фалсафига хос ўлчовли умр беради. Ижод аҳли асарларида кўраётгани, англаётгани, ҳис қилаётганини ўз қалб призмасидан ўтказиб тақдим этади, талқин этаётганлари ижодкорнинг айни дамдаги қалб ҳолидан дарак беради. Айни ўринда шоира “ёш далалар” ибораси орқали ўзининг нафақат жисмоний ёши навқирон, балки унинг муҳаббати, муносабати, орзулари, режалари ва ҳатто ижоди ҳам ҳали дуркун, ёш катта йўлнинг бошида турганлигига ишора беради. Бу каби образларга умр бериш ифодалари бошқа шеърларда ҳам кузатилади. “Қиз қалби” номли шеърида шоира ёш навқирон қизнинг қалбини оппоқ қоғозга ўхшатиб, учигга чоғланган бир қалдирғочга менгзайди. Аммо минг тассуфки, ёшликнинг ҳам ўз синовлари, имтиҳонлари

бор. Қизнинг оппоқ қоғоз янглиғ қалби ҳали ёш бўлишига қарамай ғижимланиш зарбаси таъмини тотиб бўлганилиги, ёш шоиранинг секин аста катталик оламига ҳаёт томонидан аёвсиз тайёрланаётганини кўрсатиб беради.

Оппоқ қоғоз..

У истайди.

Оқ юзига газаллар битилса энгтли.

У истайдиб

Маржондай тизилса меҳр ўтлари.

У истайди:

Ой каби кулса

У истайди...

У....

Кимдир уни ғижимлади

Ва..

Тутнтириқ қилди ўтинга.....

Шоира тўпамининг биринчи бўлимига киритилган шеърлар билан танишар эканмиз, улар учун танланган мавзулар диққатни тортади: “Уйлар”, “Баҳор”, “Оқшом”, “Манзара”, “Сой бўйи”, “Дарахтзор”, “Қор”, “Она” ва шу каби. Эътибор қаратиладиган бўлса, мазкур мавзулар бир маънода ёш инсонга хос англашнинг дастлабки босқичларига ишора беради яъни мазкур мавзулар орқали ўша даврда шоира қалбида атрофни англаш ҳодисаси, атрофни англашга бўлган кучли иштиёқ, борлиқни ўз тафаккурида таниш жараёни шиддатли кечаётганини гувоҳи бўламиз. Юқорида зикр этилган мавзулар одамни ўраб турган ижтимоий-табiiй макон билан боғлиқ бўлиб, ижодкорларга хос теран кузатув орқали “мен кимман?”, “бу қаер?” каби саволларга жавоб беради: “Уйлар умрларнинг камтар паноҳи”, “борлиқни ўрайди хира кўк туман”, “ҳаёт боқийлиги шу бўлса керак”, “осмон тўнкарилган қадах мисоли”, “сой худди мажнунтолдан бошлагандек туюлар”...

“Ёруғ дунё ўйлари” бўлими хроникаси 70чи йиллардан секин аста 90чи йилларга қараб қадам босар экан, йиллар билан шоира ҳам болалик, ёшлиқни тарк этаётгани, борлиқ билан танишув тафтиши унинг қалбини нафақат энтиктирувчи ҳайратларга балки юз бўёғи ювилган “гўзал”нинг асл юзини кўриб қолиб бу зарбадан бир оз эсанкираётган, бир оз ҳафсаласи совий бошлаган “улғайган аёл”га айланаётганини ҳис қиламиз.

Жонимда оловлар ёқаётир куз

Қалтирайди юрак япроқ сингари,

Ойнинг нурларига чўмганда ёлғиз

Бир дарахт турибди манглайдан нари...

Ёки яна бир шеърида ўша борлиқ билан танишув кўчаларида содир бўладиган энг оғир ҳодисалардан бири шоирани ҳам четлаб ўтмаганини кўрамиз.

*Дўстларнинг макридан кечалар қора,
Армон ханжаридан уфқ қонаган.
Турмуш йўлларида фақат овора,
Кир оёқ остида автобий шаън...*

Бир қарашда шоира нақадар тушкунлик кайфиятига эътибор қаратган дейиш мумкин. Лекин ижодкорнинг ўзига хос фалсафаси ҳам шунда беркинган, у англаш жараёнида кўздан “пушти кўз ойнагини” ечиб, реал нигоҳлар билан қадам босишни афзал кўради. Бу билан ҳам ўзини, ҳам ўқувчини “синов - бу мактаб” шиорига тайёрлайди.

Тўпламнинг иккинчи “Ёлғизлигим, гултожим” дея номланган қисмига шоиранинг 1991чи йилдан токи 2013чи йилга қадар ёзилган ижод наъмуналари киритилган. Мазкур қисм шеъриятида бир маънода порлоқ кўзли ёш қиздан оғир, маҳзун, елкасида ўзиданда катта юкни кўтариб олган улғайган аёлга айланган ижодкор руҳияти талқинларини кўрамиз. Энди у дунёни “ёш даллар”, “оппоқ қоғозлар” кўринишида эмас, балки “файзсиз кулба”, “ҳиссиз остона”, “бева навжувон” ранглари орқали кўра бошлайди.

*Севгига айланиб улгурмай бир ҳис,
Бевалик кўйлагин кийди навжувон..
Ёки..
Жунжиққан борлиққа ўйларим -хужра,
Тўлқиндай урилар оқиом тўпиқққа.*

Энди ҳаётнинг тепаси-ю пасти таъмини маълум қадар тотган шоира руҳиятида бир маънода Ватан, авлод кайғуси кузатилади, ижодкороно нигоҳлар билан илғаган “хавф”лардан уларни асрагиси, уларга бу ҳақда олдиндан хабар бергиси, ҳушёрликка чақиргиси келади.

*Кўшиги бутунлар - сен учун ҳавас,
Талпиниб борурсан - итарар улар.
Кўй, ўғлим, хор қилма ўзинг бир нафас,
Бир кун қадаминглан очилгай гуллар... (“Фарзандимга”)*

.....
*Ёнингизда турса кимдир жигархун,
Ташлаб қўйинг аста кўз қирингизни.
Жонимизга дармон шу Ватан учун,
Ватандошлар. Асранг бир-бирингизни. (“Ватандошларга”)*

.....
*Сенсиз армонларнинг қизи эдим мен,
Сенсиз аламларнинг эдим онаси.*

*Мунгли эди менга, тор эди менга,
Оламнинг говурга тўлган хонаси. ("Ўғлимга")*

Тўпламнинг охирги саҳифаларига назар ташлар эканман, шоиранинг бир бутун ҳаёт йўлини кўргандек, у билан умр сафарига чиққандек бўлдим. Сафарини “ёш дадалар” деб бошлаган ижодкор шиддатли ҳаёт зарбаларида “аёвсиз нур” дея дунёдан безиди. Аммо, бир маърифатли инсон ўлароқ, шоирани бу каби тепаликлар ва пастликлар алалоқибат камолга еттирди, инсон деб аталмиш маҳлуқотнинг бандалик вазифаси нимада эканлигини англатди. Бу тўпламнинг иккинчи бўлими сўнги шеърларида бўй кўрсатади. “Яшагиси келар инсонни”, “Набирамга..” “Глобаллашув” каби бир қатор шеърларида кўтарилаган мавзулар айна фикримизнинг ёрқин далилидир.

*Катта дарёлардан сув ичган халқим,
.... Баланг тоғларининг қояларида
Соҳибқиронларин бордир келбати,
Эккан чиноралрин сояларида
Жон сақлайди башар маънавияти. ("Халқим")*

Минг бир парчалардан ташкил топган бир бутунликлар, хоссатан халқини таниган, ундан кўкрак тўлдириб фахрлана олаётган ижодкор энди ўзи ҳам ўша ифтихор туйғусининг авлодлар руғиятида яшаб қолишига бир қадар ҳисса қўшаётганини англай бошлайди.

*Бемалол яшашига арзийсиз,
Турфа шодликларни қучоқлаб.
Номардлар ҳақида дард-ўйсиз,
Ёмонлар тилагин пачоқлаб. ("Бемалол яшашига арзийсиз")*

дея, ҳаёт қанчалар шиддатли ва аёвсиз бўлмасин, унинг гўзалликка бурканган кўчалари борлигини англаб етади, уни яшаб ўтишга арзирлик эканига имони комил бўлади.

*Мубинам, эртакчи эртакларингда,
Дунёнинг қувватин келтирасан боз.
Ҳаётни ўзгартган эртакларингда,
Қанчалар гурур бор, эртакларга хос. ("Набирам Мубинага")*

Мақсуда Эгамбердиевнинг “Кечиккан мактублар” шеърӣ тўпламидан жой олган икки юздан ортиқ шеърлари мавзу кўламининг кенглиги билан унда ижодкорнинг ўзига хос поэтик маҳоратидан, теран фалсафасидан хабар беради. Шоира шеърлари ҳар бирига индивидуал ёндошилган таҳлилларга жавоб берадиган вазн бор, унда нафақат бир қалб руҳий сайри, балки ижтимоий жараёнга куйунчаклик билан билдирилган муносабатлар, ватанпарвар, миллатпарвар ижодкор нафаси кузатилади. Бу ўз ўрнида Қўқон адабий муҳити вакиллари салафлар изидан дадил қадам босиб келаётганлиги, уларга хос

ворислик масъулиятини имкон қадар уддалаётганликларининг амалий ифодасидир. Юқорида таъкидлаганиздек, тўпламга ижодкорнинг 2013 йилгача бўлган шеърлари киритилган, бу эса кейинги давр ижод маҳсули яна бир тўпламда жамланишидан дарак беради.

Фойдаланилган адабиётлар

1. Egamberdiyeva M, "Ona boʻrining hiylasi". Zamonaviy ertaklar, Sharq: 2018
2. Egamberdiyeva M, "Kechikkan maktublar". Sharq:2025
2. ziyouz.uz <https://share.google/cTSJGbryKqcc2LPFV>
3. <https://kitobxon.com/oz/yozuvchi/maksuda-egamberdieva>
4. <https://share.google/JnwStUbcXdHJOQXWz>